

Moč pogledov – Portretno slikarstvo Ivana Groharja

Kaj bi te vprašal ...

Kaj bi te vprašal,
dekle ti:
Kje si dobila
te oči?

Takšno imajo
sladko moč ...
Gledal bi vanje
dan in noč!

Gledal bi vanje
noč in dan,
tvoje lepote
ves pijan.

(Anton Aškerc)

Ivan Grohar, avtoportret.

(iz fototeke Loškega muzeja, foto: Tihomir Pinter)

V letu 2011 je potekala stoletnica smrti najbolj znanega slovenskega krajinskega poeta – impresionističnega slikarja Ivana Groharja.

Slovenci smo očitno še vedno dokaj melanholičen narod, saj se pogosto bolj spominjamo smrti pomembnih osebnosti, kot pa bi se veselili njihovega rojstva. Ne glede na ta pomislek, smo se v Loškem muzeju odločili, da ob tej priložnosti pokažemo javnosti tisti del slikarjevega opusa, ki je nekoliko manj ali popolnoma neznan. Kot bi mnogi pričakovali, ga nismo predstavili z njegovimi krajinskimi upodobitvami, ampak z izborom iz njegovega izjemno obširnega portretnega opusa; tistega, s katerim javnost doslej ni bila seznanjena. To so dela, ki so prav tako kakovostna in prepričljiva ter imajo pomembno mesto v slikarjevem umetniškem razvoju, hkrati pa predstavljajo dragoceno slovensko kulturno dediščino.

Ob že omenjeni stoletnici njegove smrti smo v muzeju v obliki enkratne razstave in spremnega kataloga javnosti želeli pokazati pestrost njegovega portretnega slikarstva, ki smo ga tudi teoretično ovrednotili in opredelili.

V razstavnem katalogu je Majda Širca, ministrica za kulturo, zapisala, da je Škofja Loka pravo mesto za spominsko razstavo, saj je Grohar tu ustvaril svoja najiminitnejša dela. Postavil je pomemben mejnik v razvoju slovenske likovne umetnosti in Ločani, ki so ga klicali »ta nobl malar«, so ga takrat (na začetku 20. stoletja) prijazno sprejeli. Njegova, žal, sorazmerno kratka življenjska pot je bila težka, zaznamovana s pomanjkanjem, revščino ter razočaranji. V tistih hudih časih pa so se pojavljali prijazni ljudje – naročniki, ki so mu bili pripravljeni pomagati. S posameznimi naročili, tako cerkveni kot posvetnimi, med katerimi so bili tudi portreti, je Grohar reševal svoj eksistencialni položaj.

Portretne upodobitve so se v likovni umetnosti pojavile že v času antike in starih vzhodnih kulturah. Skozi zgodovino so tej motivni zvrsti dajali različne poudarke in pomen. Pri pregledu razvoja portreta na Slovenskem vidimo, da »s pojavom impresionizma pri naročnikih portretov še vedno niso ugasnile tihe želje po realističnem portretu«, kot ugotavlja France Zalar v katalogu Podobe ljubljanskih meščanov (Mestni muzej Ljubljana, 1992). Zato v tem času nastajajo portreti t. i. »dvojne morale«. Ustvarjalci so se do neke mere podrejali naročnikom, istočasno pa so se dobro zavedali svojega umetniškega statusa, kar je razvidno iz umetniških del, ki se osredotočajo na portretne upodobitve. Gre za likovno kakovostna, psihološko večplastna dela. Zanimanje za portret je bilo pri nas močno prisotno ob koncu 19. in v začetku 20. stoletja, zaznamovalo je tudi naše impresioniste, predvsem Sternena in Groharja – oba ta motivika pravzaprav spremlja skozi njun celoten opus.

Število Groharjevih portretov je precejšnje (70). V Loškem muzeju jih hranimo sedem, javnosti pa smo jih predstavili kar 33. To je bil prikaz razvoja njegove portretne umetnosti – od najzgodnejših, do neke mere še zelo šolskih oziroma študijskih, prek klasičnih, popolnoma realističnih upodobitev, vse do tistih, naslikanih v impresionistični maniri. Ivan Grohar je portretiral v živo in po fotografiji. V vseh delih je čutili izjemen talent in nadarjenost, čeprav pri ustvarjanju po fotografiji ni dosegel take pristnosti kot pri osebnem stiku. Čutili je, da so mu izjemen navdih, odlično izvirnost, ustvarjalnost in virtuožno izraznost dajali domači ljudje – portretiranci iz njegove rodne Sorice. Teh ni ustvaril samo likovno perfektno, ampak jim je dal vso svojo dušo in ljubezen, ki se zrcalita tudi v vseh njegovih najboljših krajinah – Loki v snegu, Sejalcu, Pomladi, Macesnu in Čredniku.

Razstava portretov je bila unikatna, saj je bilo prvič na enem mestu zbranih tako število del, ki večinoma niso bila ustvarjena za javne predstavitve, ampak le za posamezne naročnike. Tudi sledljivost teh del je zelo zahtevna in pravzaprav nemogoča v primerih preprodaj, dedovanj ali celo kraja. To velja tudi za dogodek, ki se je nedavno zgodil v Loškem muzeju, ko so ukradli kar tri Groharjeva dela: Deklica, Petermanova Francka in Mileva Zakrajšek.

Deklica

Portret dekleta je študijsko delo, narejeno z mislijo na večjo kompozicijo in ne kot portret v ožjem pomenu. Povežemo ga lahko s podobama dveh deklet na sliki *Presveto srce Jezusovo*, 1900 (Nadškofijski ordinariat, Ljubljana), saj je noša identična. V noši etnologi sicer prepoznajo tirolski izvor, kakršno so nosile ženske v Sorici. Identitete naslikane osebe ni mogoče preveriti, po družinskem izročilu pa naj bi bila mati Janka Potočnika, ki se je pisala Grohar. Deklica je naslikana v profilu od zadaj, njen pogled je spušččen, zato deluje zamišljeno. S skrbno podano pričesko in rahlo rdečico na obrazu kaže ljubkost, ki je značilna za Groharjeve portrete deklic.

Deklica, 1900, olje, platno, 31 x 25 cm, brez sign., zasebna last. (iz fototeke Loškega muzeja, foto: Tihomir Pinter)

Petermanova Francka

Franja Peterman, roj. Homan (1862, Škofja Loka - 1936, Škofja Loka), znana po vzdevku Petermanova Francka, je bila poštna uradnica, poročena s poštnim uradnikom Jakobom Petermanom. Živela je v Puštalu pri Škofji Loki (stara hišna številka Puštal 47, domače ime Grčar ali Lavdan), pri znanem trgovcu Andreju Leskovcu. Oči upodobljenke so manj izrazite in detajlne ter bolj abstraktne, prezenca pogleda je močna predvsem v njenem zrenju mimo nas, v daljavo. Pomembna pa je nova komponenta, to je slikarska obdelava barvnega polja, tehnika nanašanja potez. Je tipičen primer portreta, ki je nastal v zrelem obdobju, po letu 1900. Podobo preveva zelenkast ton, ki kaže na slikarjevo maniro, ki se pojavlja v tem času.

Petermanova Francka, 1904, olje, platno, 55 x 45 cm, Loški muzej Škofja Loka, inv. št. UZ/375. (iz fototeke Loškega muzeja, foto: Tihomir Pinter)

Mileva Zakrajšek, 1908, olje, platno, 70 x 55 cm, sign. desno spodaj: Iv. Grohar, zasebna last.
(iz fototeke Loškega muzeja, foto: Tihomir Pinter)

Mileva Zakrajšek

Mileva Zakrajšek (1885, Postojna – 1971, Maribor) je bila gledališka in tudi filmska igralka, glasbenica in žena zdravnika dr. Karla Zakrajška (omenja se tudi kot Zakrajšček). Po poroki (1908) je živela v Škofji Loki in najprej nastopala na amaterskem odru kot igralka, režiserka ter članica orkestra. Leta 1919 se je z družino preselila v Maribor in bila med ustanovitelji Glasbene matice ter prva violonistka v njenem orkestru. Leta 1926 je bila sprejeta v dramski ansambel Mariborskega narodnega gledališča in tako s štiridesetimi leti začela poklicno umetniško pot. Za svoje delo je leta 1960 prejela Prešernovo nagrado. Med mnogimi predstavami pa je na Borštnikovem srečanju (1970), v okviru »gledališča veteranov«, brala del vloge Pasaverice iz Tavčarjeve Visoške kronike. O izjemnosti njene igre priča zlasti njena prva filmska vloga Angelce Gradnikove v filmu »Na svoji zemlji« (1948), za katero je dobila zelo visoke ocene kritikov. Portret je naslikan v impresionistični maniri in je gotovo eden najkakovostnejših avtorjevih portretov iz zrelega obdobja. Grohar ga je naslikal celostno, posvetil se je tako obrazu kot oblačilu, vidni so kratki nanosi potez, ki podobi dajejo lahkotnost in zračnost.¹

1 Opise slik sta pripravila dr. Andrej Smrekar in Barbara Sterle Vurnik.